

مقایسه تطبیقی عوامل موثر بر موفقیت فضاهای عمومی (خیابان و پارک) در ذهن و رفتار شهروندان آنکارا و تهران با تأکید بر نقش نظام برنامه‌ریزی فضای عمومی در شهرهای مذکور

نازیلا رشیدپورا - مدرس مدعو گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، دانشجوی دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین
نوید سعیدی رضوانی - عضو هیات علمی گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۰/۲۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۵/۱۷

چکیده:

فضاهای شهری برای موفقیت باید پاسخگوی کاربران خود باشند و طوری طراحی و مدیریت شوند که نیازهای استفاده‌کنندگان خود را برطرف سازند. آگاهی از نیازها و ترجیحات مردم و طراحی فضا با در نظر گرفتن این نیازمندی‌ها یکی از مهمترین شروط موفقیت فضای عمومی است. مطالعات انجام شده در کشورهای مختلف، رفتار مردم در شهرهای بزرگ را بسیار شبیه هم می‌داند، در حالی که براساس این ادعا، این همانندی میان مردمی که با همان ملیت در شهرهای کوچک زندگی می‌کنند، بسیار کمتر است. براین اساس، هدف اصلی این تحقیق مقایسه تطبیقی میزان این همانی عوامل مؤثر در موفقیت فضای عمومی در ذهن و رفتار شهروندان و قیاس نقش بالقوه نظام برنامه‌ریزی در ارتقای موفقیت فضای عمومی در دو شهر تهران و آنکارا می‌باشد. در این تحقیق که براساس ماهیت و روش توصیفی و از نظر شیوه نگارش توصیفی - تحلیلی است، به منظور شناسایی مهمترین عوامل مؤثر در موفقیت فضای عمومی از دیدگاه کاربران (جنبه ذهنی)، میزان تطابق عوامل ذهنی یاد شده با ویژگی‌های عینی فضاهای منتخب کاربران (جنبه عینی) و مقایسه تطبیقی میزان شباهت نتایج در دو شهر یاد شده از روش کیفی ریپ (تحقیق توصیفی موردی) و ابزار مشاهده، پرسشنامه و مصاحبه استفاده شده است. به منظور بررسی مقایسه‌ای نقش نظام برنامه‌ریزی در موفقیت فضاهای عمومی نیز روش تحلیل محتوا و مطالعه اسنادی به‌کار رفته است. حجم نمونه در این تحقیق براساس روش ریپ ۳۰۰ نفر می‌باشد که از جامعه آماری دانشجویان رشته معماری و طراحی صنعتی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز (۱۵۰ نفر) و متوآنکارا (۱۵۰ نفر) به صورت تصادفی انتخاب شده است. نتایج تحقیق فرض یکسان بودن اولویت‌ها و نیازهای مردم در شهرهای بزرگ را تأیید نموده و نشان می‌دهد که تفاوت اندکی میان ذهنیت شکل گرفته از یک فضای موفق با ترجیح فضا برای حضور در اوقات فراغت وجود دارد و ذهنیت شهروندان با عینت اتفاق افتاده تقریباً منطبق است. یکسان بودن افق طرح در برنامه‌ریزی از مقیاس ملی تا محلی، وجود برنامه‌ریزی در سطح ملی برای جذب توریست و مطرح شدن آنکارا به عنوان یک شهر جهانی و تلاش برای کسب جایگاه در میان کشورهای اروپایی از مواردی است که توجه به کیفیت فضای عمومی در آنکارا را ارتقا داده؛ هر چند برنامه‌ریزی جامع مستقلی برای فضاهای عمومی در این شهر همانند تهران وجود ندارد.

واژگان کلیدی: فضای عمومی موفق، نظام برنامه‌ریزی، تطابق ذهنیت و عینیت رفتاری شهروندان.

۵

شماره چهارم

بهار ۱۳۹۴

فصلنامه

علمی-پژوهشی

مطالعات

شهری

مقایسه تطبیقی عوامل موثر بر موفقیت فضاهای عمومی (خیابان و پارک) در ذهن و رفتار شهروندان آنکارا و تهران با تأکید بر نقش نظام برنامه‌ریزی فضای عمومی در شهرهای مذکور

۱. مقدمه

متنوع‌تری از مردم را به سوی خود جذب می‌کنند، تعاملات اجتماعی و ملاقات در آنها در سطح بالایی صورت می‌گیرد و تعداد زوج‌ها و گروه‌ها در فضا بیشتر است (حضور زیاد گروه‌های مردم نشان برگزیدگی فضاست). بر طبق آمار اینگونه مکان‌ها که مورد استفاده گروه‌ها قرار می‌گیرند، در جذب افراد تنها نیز موفق‌تر عمل می‌کنند. فضای با نشاط و زنده می‌تواند بهترین مکان برای افراد تنها و زنان باشد. چنانچه تعداد زن‌ها در فضایی زیادتر باشد، نشان از فضایی خوب با مدیریتی عالی دارد که مورد پسند همگان است (Whyte, 1980: 17&18).

براساس ترکیب نتایج تحقیق و یافته‌ها در باب فضای عمومی، کار و همکاران (1992) اظهار می‌دارند که فضاهای شهری باید پاسخگوی کاربران خود باشند و طوری طراحی و مدیریت شوند که نیازهای استفاده‌کنندگان خود را برطرف سازند (Carmona & Etal, 2003: 163). آگاهی از نیازها و ترجیحات مردم و طراحی فضا با در نظر گرفتن این نیازمندی‌ها یکی از مهمترین شروط جذب مردم و موفقیت فضای عمومی است. برآورده ساختن نیازهای مردم در فضا علاوه بر توجیه علل استفاده از فضا، علل موفقیت آن را نیز بازگو می‌کند. مکان‌هایی که نیازهای استفاده‌کنندگان را برآورد نمی‌سازند و کاری برای انجام دادن ارائه نمی‌دهند، ناموفق خواهند بود (Car & Etal, 1992: 91-92). رایت با اشاره به نتایج پژوهش‌های یان گل در مطالعه رفتار پیاده‌ها در کپنهاگ و مطالعه ماتيو سيولک در یک مرکز خرید در استرالیا، رفتار مردم در شهرهای بزرگ را بسیار شبیه هم می‌داند. از نظر او مردم در توکیو با توجه به تمام تفاوت فرهنگی، نژادی و ... بسیار شبیه مردم در نیویورک رفتار می‌کنند. این در حالی است که این همانندی میان مردمی که با همان ملیت در شهرهای کوچک زندگی می‌کنند، بسیار کمتر است (Whyte, 1980: 4). او نتایج تحقیقات خود را با لحاظ متغیر مقیاس شهر (کوچک یا بزرگ بودن) برای استفاده در تمام نقاط جهان مناسب ارزیابی می‌کند (ibid, 90). این پژوهش با پیروی از سنت ایجاد مکان و توجه به تأثیر تفاوت‌های فرهنگی در نیازهای کاربران، در پی توجه به نحوه کارکرد ابعاد اجتماعی و بصری فضای عمومی، بر جنبه عملکردی طراحی شهری تأکید می‌ورزد؛ اینکه فضاها چگونه کار می‌کنند و چگونه طراحان و برنامه‌ریزان شهری می‌توانند فضاهای موفق‌تری طراحی کنند.

۲. چارچوب نظری

از نظر یان گل گسترش و شخصیت فعالیت‌های بیرونی، به میزان بسیار زیادی تحت‌تأثیر برنامه‌ریزی فیزیکی و کالبدی است و هرگونه ارتقای کیفی که فضای بیشتری در اختیار گستره وسیع‌تری از فعالیت‌های انسانی قرار دهد، باعث افزایش استفاده مردم به صورت فعال یا منفعل از فضاهای عمومی می‌شود. می‌توان از طریق طراحی محیط کالبدی (مصنوع)، الگوی فعالیت در فضاهای بیرونی شهرها را با وجود محدودیت‌های منطقه‌ای، اقلیمی و اجتماعی تحت‌تأثیر قرار داده و با ایجاد چارچوب فیزیکی بهتر، فعالیت‌های بیرونی را از نظر تعداد، مدت زمان و وسعت افزایش داد.

واژه عمومی در انگلیسی از ریشه لاتینی populus به معنی مردم گرفته شده است (Majedi, Modiri, 2006: 104). در فرهنگ انگلیسی آکسفورد این واژه طیف وسیعی از معانی را در بر می‌گیرد که از آن جمله می‌توان به معانی "مربوط یا متعلق به مردم به عنوان یک کلیت"، "در دسترس و اشتراکی برای همه مردم"، "با آزادی موجود یا انجام شدنی" و "ارائه شده یا مرتبط با دولت محلی یا مرکزی" اشاره نمود (Madanipour, 2008, 213). فضاهای عمومی در واقع مکانی برای رفع نیازهای روزمره زندگی عمومی در شهرها هستند. این فضاها در طول زمان و بر اساس شرایط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تغییر می‌یابند (Pasaogullari & Doratli, 2004: 225). اصطلاح فضای عمومی معانی متعدد دارد. سؤال مهم در تعریف واژه فضای عمومی این است که چگونه می‌توان با این همه تنوع در دیدگاه‌ها روبرو شد. پس از بررسی دیدگاه‌های مختلف در مورد مفهوم فضای عمومی شهری در کل با توجه به تحلیل‌های صورت گرفته و با تأیید نسبی‌گرایی در تعریف این مفهوم می‌توان نتیجه گرفت: فضای عمومی شهر، فضای همزمانی حضور است (Hannah Arendt, 1958)، فضایی است که برای همه اقشار مردم (دست‌کم در ساعاتی از شبانه‌روز) قابل دسترس می‌باشد (John Lang, 1987). مکانی برای برخوردهای غیرشخصی بوده که امکان تعامل اجتماعی و ملاقات چهره به چهره را فراهم می‌آورد. فضایی برای دادوستد، سیاست، مذهب و ورزش بوده و صحنه‌ای برای بروز تعارضات سیاسی - اجتماعی می‌باشد. (Michael Walzer, 1986) کاربرد عمومی داشته و توسط سازمان عمومی به نفع عموم اداره می‌شود (Madanipour, 1996). رشد و بالندگی آن با اندیشه‌های سیاسی و فلسفی جامعه ارتباط مستقیم دارد. مقصود از فضای عمومی در این پژوهش با توجه به گستردگی دامنه شمول آن صرفاً خیابان‌ها و پارک‌ها را در بر می‌گیرد.

توسعه و رونق فضاهای عمومی به شدت وابسته به وجود زندگی اجتماعی^۱ در میان مردم است. با آشنایی با عواملی که زندگی اجتماعی را تحت‌تأثیر قرار می‌دهند، می‌توان عوامل مؤثر در حیات یافتن فضاهای عمومی موفق را نیز باز شناخت. مهمترین این عوامل به شرح زیر می‌باشند:

- ۱- مشخصات محیطی فضای عمومی شامل ویژگی‌های جغرافیایی، توپوگرافیکی و شرایط آب‌وهوایی،
 - ۲- مشخصات فرهنگی و اجتماعی جامعه،
 - ۳- مشخصات کالبدی و عملکردی فضای عمومی،
 - ۴- مشخصات نظام سیاسی حاکم،
 - ۵- مشخصات نظام اقتصادی حاکم،
 - ۶- الگوهای گذران اوقات فراغت (Kaplan & Kaplan, 1989).
- برنامه‌ریزی و طراحی در مقیاس‌های متفاوت می‌توانند در جنبه کالبدی و عملکردی فضاهای عمومی تأثیرگذار بوده و از طریق تأثیرگذاری جز به کل در سیاست، فرهنگ، اقتصاد و الگوهای گذران اوقات فراغت مؤثر باشند.

فضاهای عمومی موفق فضاهای اجتماعی هستند که ترکیب

۶

شماره چهاردهم

بهار ۱۳۹۴

فصلنامه علمی-پژوهشی

مطالعات شهری

مقایسه تطبیقی عوامل مؤثر بر موفقیت فضاهای عمومی (خیابان و پارک) در ذهن و رفتار شهروندان آکارا و تهران با تأکید بر نقش نظام برنامه‌ریزی فضای عمومی در شهرهای متکثر

همکاران (1992) اظهار می‌دارند که علاوه بر معنادار بودن (اجازه دادن به مردم در مورد برقراری ارتباطات قوی بین مکان زندگی خصوصی خود و فضای بزرگتر) و دموکراتیک بودن (حفظ حقوق تمامی استفاده‌کنندگان و قابل دسترس بودن فضا برای همه گروه‌ها و فراهم کردن آزادی عمل)، فضاهای شهری باید پاسخگوی کاربران خود باشند. از میان خیل عظیم نیازهای انسانی که توسط جان لنگ (1987) در کتاب آفرینش تئوری معماری بحث شده است، کار و همکاریانش معتقدند، مهمترین نیاز انسان در فضای عمومی نیاز به آسایش، راحتی، درگیر شدن فعال یا منفعل و امکان کشف محیط می‌باشد. یک فضای موفق می‌بایست حداقل بیش از یک نیاز را پاسخگو باشد (Carmona & Etal, 2003: 163).

بر اساس یافته‌های مطالعات نظری، عوامل مؤثر در موفقیت فضا بسیار متنوع بوده و بسته به تخصص و نحوه نگرش محقق می‌تواند متفاوت نیز باشد. در این بخش با تکیه بر یافته‌های تجربی مهمترین نظریه‌پردازان فضای شهری، ویلیام وایت، جین جیکوبز، یان گل، مونت‌گمری، ری الدنبرگ، کار و موسسه ("PPS") ویژگی‌های فضای عمومی موفق گردآوری شده و مهمترین عوامل و شاخص‌های مؤثر بر موفقیت فضا بر پایه مدل مکان مؤسسه ("PPS") در چهار بعد دسترس‌پذیری، فعالیت‌پذیری، راحتی و امکان برقراری تعامل اجتماعی استخراج شده و سئوالات مطرح شده به تبعیت از الگوی کار این مؤسسه در چهار بعد یاد شده طبقه‌بندی شده است.

۳. علت انتخاب تهران و آنکارا به عنوان نمونه موردی

امضای قرارداد خواهرخواندگی دو شهر تهران و آنکارا در سال ۱۳۹۲ شمسی، مهر تأییدی است بر قابل قیاس بودن ویژگی‌های این دو شهر. زیرا پیمان خواهرخواندگی بین شهرهایی امضا می‌شود که نوعی وجه تشابه و همسانی از قبیل ویژگی‌های تاریخی، فرهنگی و ... مشترک با یکدیگر داشته باشند تا بتوانند از ظرفیت‌های یکدیگر برای پیش برد اهدافشان استفاده کنند.

در این تحقیق به منظور کنترل متغیرهای مداخله‌گر، جامعه آماری منتخب، دانشجویان رشته معماری و طراحی صنعتی دانشگاه آزاد تهران مرکز و متو آنکارا می‌باشد که از این میان نمونه‌ای با حجم ۳۰۰ نفر برای تکمیل پرسشنامه به صورت تصادفی انتخاب شده است. ویژگی‌های مشابه سنی، تحصیلی، آشنایی ضمنی بیشتر با مباحث فضای عمومی و مشترک بودن این دو رشته در دو دانشگاه یاد شده (حضور در یک دانشکده از نظر مکانی) و سهولت دسترسی محقق به این جامعه آماری، از دلایل دیگر این انتخاب می‌باشد.

با توجه به گستردگی مفهوم فضای عمومی و متفاوت بودن معنای آن در اذهان مخاطبان به منظور ایجاد امکان مقایسه تطبیقی، با توجه به اهمیت خیابان و پارک به عنوان مهمترین دسترس‌پذیرین فضاهای عمومی شهری و مشترک و واضح بودن معنای مکانی آن، مقایسه تطبیقی فضاهای عمومی در این مقاله به پارک و خیابان محدود شده است.

از نظر مونت‌گمری تشخیص یک مکان با کیفیت و موفق و تجربه یک مکان خوب نسبتاً راحت است اما تشخیص اینکه چرا یک مکان موفق است و چگونه می‌توان این موفقیت را ایجاد کرد و درک این موضوع که آیا مکان‌های شبیه آن در جاهای دیگر نیز می‌تواند موفق و مناسب باشد یا خیر؟ بسیار دشوارتر می‌باشد (Montgomery, 1998: 94). از دیدگاه وی فضاهای شهری از پیوند سه عنصر فضای فیزیکی، تجربه حسی و فعالیت ایجاد می‌شوند. مونت‌گمری معتقد است می‌توان از عناصر اصلی مکان برای سازمان دادن پیش شرط‌ها و اصول خلق مکان‌های شهری موفق استفاده کرد. وی با پیروی از این منطق ابتدا عناصر اصلی سازنده مکان را با معرفی جزئیاتشان مطرح کرده و سپس پیش شرط‌های لازم برای ایجاد فضای موفق را مطرح نموده است. از نظر مونت‌گمری مکان‌های موفق جاهایی هستند که زنده‌تر و فعال‌ترند. مونت‌گمری نکته کلیدی در موفقیت فضای عمومی را در وجود یک «مبنای تبادل» و پایه میان‌کنشی معرفی می‌کند. بدون وجود مبنای تبادل، مکان‌های شهری جاهایی مرده و بی‌حال خواهند شد. این فعالیت تبادلی می‌بایست تا حد امکان پیچیده باشد. بدون حضور فعالیت‌های اقتصادی در سطوح و لایه‌های مختلف، امکان خلق مکان خوب وجود ندارد. از آنجایی که همه فعالیت‌ها اقتصادی نیستند، فضای شهری می‌بایست زمینه فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی را نیز فراهم کند (ibid, 99). یک مکان شهری خوب باید دارای تراکم مناسب^۱ برای تمرکز مردم بوده و برای تحریک تماس و کنش متقابل و زندگی خیابانی از تنوع نیز برخوردار باشد. نواحی زنده شهری باید پاسخگوی بیش از یک نیاز اولیه باشند. نیازهای اولیه و فعالیت‌های ثانویه^۲ باید حضور مردم در خیابان و فضاهای مختلف در طی ساعات روز را تأمین کنند. توجه به سبک معماری نیز بسیار مهم می‌باشد زیرا معنا، هویت و سیما را در فضای شهری در برداشته و تفهیم می‌کند (ibid, 112 & 113). مؤسسه PPS نیز معتقد است، در طراحی فضای موفق باید به مردم اعتماد کرده و آنها را صاحب‌نظرترین افراد در طراحی مکان در نظر گرفت و سعی نمود چارچوبی برای کمک به فهم آنچه مردم می‌خواهند ایجاد کرد. "PPS" برای آشنایی با ارگونومی فضا و الگوهای حرکتی عابران پیاده و ماشین‌ها و پاسخ به سئوالاتی که چرا قسمت‌های خاصی از خیابان یا یک میدان موفق‌تر است و درک اینکه مردم چگونه به فضا می‌آیند، به چه نگاه می‌کنند و کجاها مکث می‌نمایند، روش تحقیق تجربی، درگیر شدن در فضا، مشاهده ساده و عکاسی را برای درک جزئیات بیشتر پیشنهاد می‌کند (Palmer, 2008: 58-61). برای ایجاد یک فضای عمومی موفق "PPS" نیز مانند یان گل معتقد است که باید در فضای بیرون جاهایی برای رفتن و کارهایی برای انجام دادن وجود داشته باشد. در واقع موفقیت زمانی حاصل می‌شود که طیف وسیعی از کارهایی برای انجام دادن در فضا ارائه شود.

براساس ترکیب نتایج تحقیق و یافته‌ها در باب فضای عمومی، کار و

۱ تراکم را نباید با شلوغی یکسان دانست.

۲ فعالیت‌های ثانویه معطوف به اقدامات و خدماتی است که در پاسخ به کاربری‌های اولیه رشد می‌کنند.

۷

شماره چهارم

بهار ۱۳۹۴

فصلنامه علمی-پژوهشی

مطالعات شهری

شهر

جدول ۱- چارچوب نظری عوامل مؤثر بر موفقیت فضا

مؤلفه	معیار	شاخص های کمی و کیفی
دسترسی بصری	دسترسی بصری	قابل رؤیت بودن فضا از فاصله دور (PPS, Carr, Whyte)
		هم سطح بودن فضا با سطح خیابان یا حداکثر سه فوت بالاتر یا پایین تر (Gehl, Whyte)
		قابل رؤیت بودن فضا از همسایگی ها (PPS, Whyte)
		قابل رؤیت بودن فضا با توجه به موقعیت پارک اتومبیل ها (Gehl, PPS)
		نفوذ پذیر بودن نماها (Whyte, Gehl, Montgomery)
	دسترسی کالبدی	امکان استفاده از وسایط حمل و نقل عمومی مختلف برای رسیدن به فضا (PPS, Whyte)
		وجود پیاده روهای متداوم و پیوسته (PPS)
		وجود تسهیلات لازم برای معلولان (PPS, Whyte)
		نحوه ارتباط فضا با خیابان (Whyte, Jacobs)
		مکان یابی و طراحی صحیح فضا براساس الگوی رفتاری کاربران (PPS, Gehl, Whyte)
دسترسی اقتصادی	دسترس پذیر بودن خدمات ارائه شده برای اقشار مختلف اقتصادی (Montgomery, Oldenburg)	
	وجود حس تعلق به فضا (Montgomery)	
دسترسی روانی	وجود نمادهای تهدید کننده یا ترغیب کننده برای حضور (Carr)	
	وجود نمادهای تهدید کننده یا ترغیب کننده برای حضور (Carr)	
فعالیت و کاربرد	فعالیت و کاربرد	میزان تنوع در کاربری ها شامل مسکن و اختلاط کاربری (Jacobs, Gehl, Montgomery)
		الگوی ساعات کار و وجود فعالیت های شامگاهی و شبانهگاهی (Jacobs, Oldenburg, Montgomery)
		چند عملکردده بوده فضاهای عمومی (Gehl)
		وجود فعالیت های خاص یا منحصر به فرد (PPS, Gehl, Whyte)
		وجود ویژگی خاص در فضا (PPS, Whyte)
		وجود طیف وسیعی از فعالیت ها در فضا اعم از اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی (Whyte, PPS, Montgomery)
		غالب بودن حضور خرده فروشی (PPS, Whyte)
		برگزار شدن مراسم و جشن های مختلف در فضا (PPS)
		دسترس پذیر بودن سینماها، تئاترها، کافه ها، رستوران ها و مکان های ملاقات عمومی (Whyte, Oldenburg, Montgomery)
		دسترس پذیر بودن فضاهایی مانند باغ ها، میداين، گوشه های خیابان که به مردم امکان تماشا و انجام فعالیتی را می دهند (Montgomery)
		دسترس پذیر بودن مکان های سوم (Oldenburg)
		ارزش ملک (PPS)
		سطح اجاره (PPS)
		میزان مالکیت محلی (PPS)
		تنوع فومی / فرهنگی / نژادی / سنی و جنسی کاربران (Jacobs, Gehl, Montgomery, Whyte, PPS)
		میزان فعالیت های داوطلبانه در فضا (PPS)
		قابلیت پذیرش غریبه ها (Montgomery, PPS)
میزان حضور افراد در ساعات مختلف شبانه روز (Jacobs, Oldenburg, Montgomery, PPS)		
سطح تعاملات شکل گرفته در فضا (PPS, Gehl)		
قدرت انتخاب شدن فضا با داشتن حق انتخاب های متفاوت (PPS)		
احساس غرور نسبت به فضا (PPS)		
آسایش و تصویرپذیری	امنیت	احساس امنیت در برابر ترافیک (PPS, Gehl)
		تصادفات ترافیکی
		ترس از ترافیک
	امنیت	احساس امنیت در برابر جرم و خشونت (Jacobs, Gehl)
		محل کار و زندگی مختلط
		زندگی خیابانی
		ناظران خیابان "چشم خیابان"
تنوع عملکردها و الگوهای ساعت کار		

شماره چهاردهم
بهار ۱۳۹۴
فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهری

مقایسه تطبیقی عوامل مؤثر بر موفقیت فضاهای عمومی (خیابان و پارک) در ذهن و رفتار شهروندان آتکارا و تهران با تاکید بر نقش نظام برنامه ریزی عمومی در شهرهای متکثور

مؤلفه‌ها	معیارها	شاخص‌ها	عوامل مؤثر در شاخص‌ها	
امنیت	امنیت	احساس امنیت در برابر شرایط بد آب‌وهوایی (Gehl, Whyte)	محافظت در برابر باد	
			محافظت در باران و برف	
			محافظت در سرما و گرما	
			محافظت از آلودگی	
			محافظت از گرد و غبار، سروصدا	
			پوشش گیاهی متناسب با شرایط اقلیمی	
			امکان قدم زدن (PPS, Gehl, Whyte)	وجود مکان برای قدم زدن
				نماهای جذاب
				عدم وجود موانع
				کسالت آور نبودن نمای خیابان
				پوشش مناسب سطح
				استفاده از رمپ به جای پله
امکان ایستادن و مکث (Gehl, Whyte)	وجود لبه‌های جذاب			
	وجود فضاهای مکث تعریف شده			
	وجود تکیه‌گاه برای مکث			
امکان نشستن (PPS, Gehl, Whyte)	ایجاد فرصت‌های متفاوت برای نشستن			
	ایجاد تسهیلات اولیه و ثانویه برای نشستن			
	وجود صندلی‌های راحت با قابلیت جابجایی			
	وجود نیمکت برای استراحت			
امکان دیدن و تماشا (Gehl)	امکان دیدن مسافت تا مقصد فرعی یا اصلی			
	وجود مناظر جذاب			
	وجود روشنایی هنگام شب			
آسایش و تصویرپذیری	راحتی	امکان شنیدن و صحبت کردن (Gehl, Whyte)	مشاهده بدون مانع	
			سروصدای کم	
			نحوه چیدمان صندلی‌ها برای شکل‌گیری یک گفتگو	
			دعوت‌کنندگی فضا به بازی، تفریح، فعالیت و کشف در روز و شب و در زمستان یا تابستان	
			کیوسک‌های اطلاعاتی، پست‌های آتش‌نشانی، باجه‌های تلفن، سطل‌های زباله	
			مقیاس (Gehl, Montgomery)	
			امکان لذت بردن از شرایط خوشایند آب‌وهوایی (Gehl, Whyte)	طراحی ساختمان‌ها و فضاهای سازگار با ابعاد انسانی و وابسته به حواس، نحوه حرکت، اندازه و رفتار
				سایه / آفتاب
				گرما / سرما
				نسیم / هواخوری
لذت	ابعاد معنایی (Montgomery)	ابعاد زیباشناسانه (Montgomery, Gehl, Whyte)	خاطره‌انگیزی فضا	
			طراحی خوب و جزئیات خوب به خصوص در طبقه اول ساختمان‌ها	
			آب (استفاده از صدای آرامش بخش آب، استفاده از آب به شکل نمادین)	
			درختان (کاشت درختان با توجه به منظره خلق شده)	
			گیاهان	
مناظر و دیدها				
معماری زیبا				

(Rashidpour, 2010: 130)

جدول ۲- معرفی و مقایسه جمعیتی شهرهای تهران و آنکارا

کشور	استان	شهر	دین رسمی	جمعیت
ترکیه	آنکارا	آنکارا	اسلام	۴,۳۳۸,۶۲۰ (۲۰۱۲)
ایران	تهران	تهران	اسلام	۸,۲۴۴,۵۳۵ (۲۰۱۱)

Source: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844>

جدول ۳- معرفی مراحل تحقیق نمونه موردی برای اثبات یارد فرضیه

هدف اصلی	مقایسه تطبیقی میزان تطابق عوامل مؤثر در موفقیت فضای عمومی در ذهن و رفتار شهروندان و قیاس نظام برنامه ریزی متداول فضای عمومی در دو شهر تهران و آنکارا		
اهداف خرد	شناسایی عوامل مؤثر در موفقیت فضای عمومی از دیدگاه کاربران (جنبه ذهنی) بررسی میزان تطابق عوامل ذهنی با ویژگی های عینی و کالبدی فضاهای منتخب کاربران (جنبه عینی) مقایسه تطبیقی میزان شباهت نتایج در دو شهر تهران و آنکارا مقایسه اهداف و اصول نظام برنامه ریزی فضای عمومی در تهران و آنکارا با تأکید بر نقش بالقوه نظام برنامه ریزی در ارتقای موفقیت فضای عمومی		
فرض اولیه تحقیق	از نظر ویلیام وایت مردم در توکیو با توجه به تمام تفاوت فرهنگی، نژادی و ... بسیار شبیه مردم در نیویورک رفتار می کنند. این در حالی است که این همانندی میان مردمی که با همان ملیت در شهرهای کوچک زندگی می کنند، بسیار کمتر است (Whyte, 1980:4).		
نمونه موردی	نمونه موردی مورد مطالعه	شهروندان تهران و آنکارا	
	جامعه آماری	دانشجویان رشته معماری و طراحی صنعتی دانشگاه آزاد تهران مرکز و دانشگاه متو آنکارا	
	حجم نمونه ^۱	۳۰۰ نفر	دانشگاه آزاد تهران مرکز دانشگاه متو آنکارا
		۷۵ نفر معمار و ۷۵ نفر طراح صنعتی	۷۵ نفر معمار و ۷۵ نفر طراح صنعتی
	نحوه انتخاب نمونه	تصادفی	
مبانی تحقیق	روش توصیفی - تحلیلی • روش کیفی ریپ* (تحقیق توصیفی موردی) • روش تحلیل محتوا		
ابزار گردآوری داده ها	مشاهده عمیق کارشناسی بر اساس چک لیست تهیه شده		
	پرسشنامه		
	مصاحبه فردی		
	مطالعه اسنادی		
ابزار تحلیل	چک لیست ارزیابی میزان موفقیت فضای عمومی خیابان		
	نرم افزار EXCEL		
فرایند تحلیل	معرفی فضاهای عمومی موفق تهران و آنکارا از دیدگاه کاربران	استخراج آمار توصیفی پرسشنامه با نرم افزار EXCEL	
	شناسایی شاخص های مؤثر بر موفقیت فضا از دیدگاه مردم تهران و آنکارا		
	شناسایی عوامل بازدارنده حضور در فضای عمومی از دیدگاه مردم تهران و آنکارا		
	شناسایی مهمترین وظایف مسئولان شهر در ارتباط با فضای عمومی از دیدگاه مردم تهران و آنکارا		
نتیجه	مقایسه تطبیقی عوامل ذهنی و عینی مؤثر در موفقیت فضای عمومی از دیدگاه شهروندان تهران و آنکارا بررسی نقش بالقوه نظام برنامه ریزی در افزایش میزان موفقیت فضاهای عمومی در دو شهر تهران و آنکارا		

شماره چهاردهم
بهار ۱۳۹۴
فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهری

مقایسه تطبیقی عوامل مؤثر بر موفقیت فضاهای عمومی (خیابان و پارک) در ذهن و رفتار شهروندان آنکارا و تهران با تأکید بر نقش نظام برنامه ریزی فضای عمومی در شهرهای مذکور

* در روش تحقیق کیفی ریپ در راستای فراهم کردن تحلیلی جامع از محل انتخاب شده به منظور افزایش اعتبار داده های اطلاعاتی می بایست حداقل از سه ابزار متفاوت گردآوری داده ها استفاده نمود. برای تجزیه و تحلیل در این روش بعد از کدگذاری یافته ها و همپوشانی لایه های مختلف اطلاعاتی از روش تحلیل کیفی محتوا استفاده می گردد. در این روش به عنوان مزیت فرایند تحلیل کیفی، داده ها از محتوا جدا نشده و از این رو جزئیات و اعتبار خود را حفظ می نمایند (Low, 2011: 232-236).^۲ گفتنی است روش تحقیق کیفی ریپ بر اساس ماهیت جزو روش های تحقیق توصیفی - تحلیلی از نوع قوم نگارانه است که در کتاب مقدمه - ای بر روش تحقیق در علوم انسانی حافظ نیا (۲۰۱۳) جزو تحقیق های توصیفی موردی طبقه بندی شده است.

- ۱ در روش تحقیق کیفی ریپ به منظور جمع آوری سریع داده ها حداقل تعداد پرسشنامه یا مصاحبه ۱۵۰ عدد می باشد.
- ۲ گفتنی است این روش تحقیق ترکیبی برای نخستین بار توسط گروه تحقیق فضاهای عمومی (PSRG) برای سنجش میزان موفقیت فضا از دیدگاه کاربران در شهر نیویورک در سال ۱۹۹۵ به کار بسته شد که کتاب نگرشی نو به فضاهای عمومی با تأکید بر پارک های شهری بر اساس نتایج آن نگاشته شده است.

۵. تحلیل یافته‌ها

۵.۱. بررسی یافته‌های حاصل از پرسشنامه

در سؤال نخست پرسشنامه به منظور شناسایی فضاهای عمومی موفق تهران و آنکارا از دیدگاه کاربران و ایجاد امکان مقایسه تطبیقی عوامل ذهنی و عینی، از پرسش شونده‌گان درخواست شد که پنج فضای عمومی شهر تهران / آنکارا (صرفاً پارک یا خیابان) که در اوقات فراغت خود علاقه مند به حضور در آن هستند را نام ببرند. نتایج مربوط به این پرسش در جدول ۴ آورده شده است.

جدول ۴- معرفی پنج فضای عمومی موفق در شهر تهران و آنکارا براساس نظر کاربران در پرسشنامه

تهران	۱- خیابان ولیعصر، ۲- پارک ملت، ۳- پارک آب و آتش، ۴- پارک جمشیدیه و ۵- پارک ساعی
آنکارا	۱- خیابان تونالی هیلمی (Tunali Hilmi)، ۲- پارک کولو (Kuglu Park)، ۳- میدان کیزیل آی (Kizilay)، ۴- پارک دیکمن وادیسسی (Dikmen Vadisi) و ۵- پارک سیمن (Segmen Park)

ماخذ: پرسشنامه

جدول ۵- معرفی پنج فضای عمومی شهر آنکارا بر اساس نتایج پرسشنامه

توضیحات	۵ فضای عمومی موفق شهر آنکارا
خیابان تونالی هیلمی: این خیابان معروف‌ترین و مرکزی‌ترین خیابان شهر آنکاراست که علاوه بر کارکرد عبوری (یکطرفه برای سواره) کارکرد تفریحی و اجتماعی داشته و افراد اعم از زن و مرد در سنین مختلف در آن حضور دارند. کافه‌ها، بارها و رستوران‌های متعددی در آن واقع شده، مرکز برندهای معروف بوده و عتیقه فروشی‌ها و کتاب‌فروشی‌های قدیمی با نماهای طاقدار سنتی را شامل می‌شود. این خیابان با خیابان استقلال استانبول مقایسه می‌گردد.	
کولو پارک: این پارک یک هکتاری که در مجاورت خیابان تونالی هیلمی واقع شده، یکی از بزرگترین و معروف‌ترین پارک‌های شهر آنکاراست که قدمت تاریخی نیز دارد؛ محل اعتراضات مردمی بوده و با پارک گزی میدان تقسیم استانبول مقایسه می‌گردد. حوضچه‌های مصنوعی و فراوانی پرندگانی چون قو، غاز و اردک و فضای سبز آن از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد این پارک است که باعث شده این پارک به نام سمبل شهر آنکارا قو نامگذاری شود.	
میدان کیزیل آی: این میدان که در زمره سرزنده ترین، پرازدحام‌ترین و مهمترین میدان‌های شهری کشور ترکیه قرار دارد، در تقاطع دو بلوار اصلی شهر واقع شده و مشتمل بر مراکز اداری و دولتی است. با وجود انتقال سازمان هلال احمر، این میدان همچنان به همین نام خوانده شده و یکی از بزرگترین مراکز توریستی شهر آنکاراست که ایستگاه‌های اصلی حمل‌ونقل عمومی و مترو در آن واقع شده‌اند.	
پارک دیکمن وادیسسی، این پارک که در نزدیکی مرکز آنکارا در مکانی شبیه رود دره احداث شده با طراحی مدرن، منظرسازی سبز و نورپردازی فوق‌العاده کریدور بصری خاص و چشم‌انداز زیبایی برای شهر ایجاد نموده است. زمین این پارک که توسط زاغه‌نشینان اشغال شده بود با همت شهرداری آنکارا طی یک پروژه چند مرحله‌ای توانست جان تازه‌ای در حیات شهری بگیرد.	
پارک سیمن: این پارک به مساحت ۶۷ هزار مترمربع در قلب شهر آنکارا در تقاطع بلوار آتاتورک و خیابان ایران واقع شده و علاوه بر آمفی‌تئاتر که اهمیت ویژه‌ای به این پارک بخشیده، شامل لونا پارک، استخرهای آب و زمین‌های چمن وسیع می‌باشد.	

در ادامه با طرح سؤال باز "مهمترین عامل بازدارنده حضور شما در فضای عمومی پارک یا خیابان در اوقات فراغتتان چیست؟" مهمترین عوامل بازدارنده حضور در فضاهای عمومی شهرهای تهران و آنکارا از نگاه کاربران شناسایی شدند. این عوامل در مورد فضای عمومی خیابان تا حدودی شبیه هم می‌باشند. مسافت طولانی و تداخل سازماندهی نشده پیاده و سواره، وجه افتراق عوامل بازدارنده حضور کاربران در فضای عمومی خیابان در دو شهر تهران و آنکاراست. این در حالی است که شباهت عوامل بازدارنده حضور در فضای عمومی پارک کمتر بوده و مشکلات مربوط به دسترسی و خشونت قابل مشاهده در پارک‌های آنکارا و شلوغی بیش از حد و عدم وجود مناظر طبیعی مطلوب در پارک‌های تهران از جمله مشکلات ویژه پارک‌های عمومی این دو شهر می‌باشند.

در بخش دیگری از پرسشنامه به منظور آشنایی با معیاری‌های ذهنی کاربران از فضای موفق از آنها خواسته شد تا با پاسخ به سؤال "وجود کدام یک از شاخص‌های زیر در فضای عمومی (پارک یا خیابان) برای شما اهمیت بیشتر دارد"، شش مورد از شاخص‌های استخراج شده از مبانی نظری این مطالعه را انتخاب و سپس شاخص‌های منتخب خود را اولویت‌بندی نمایند. نتایج مربوط به این سئوال‌ات در جدول ۶ و ۷ ارائه شده است. نتایج به دست آمده در هر دو شهر کاملاً یکسان است. بعد آسایش و تصویرپذیری مهمترین بعد مؤثر در موفقیت فضا می‌باشد حال آنکه اجتماع پذیری یک فضا برای کاربران اصلاً مهم نبوده است. همانگونه که در جدول نیز مشهود است، اولویت اهمیت شاخص‌ها برای کاربران در دو شهر تهران و آنکارا تا حدودی مشابه هم بوده و برای شهروندان تهرانی احساس امنیت نسبت به حضور یا مزاحمت گروه‌های نامطلوب مهمتر از وجود مناظر طبیعی و مصنوع جذاب در فضا می‌باشد.

جدول ۶- مهمترین عوامل مؤثر در حضور مردم در فضا بر اساس نظر کاربران در پرسشنامه

بدا	شاخص	تهران	آنکارا
آسایش و تصویرپذیری	خاطره‌انگیز بودن فضا	۳	۶
	وجود مناظر طبیعی و مصنوع جذاب در فضا (فضای سبز، مجسمه، فواره و ساختمان‌های زیبا و بدیع)	۲	۱
	وجود مکان‌های مناسب و متنوع برای نشستن و مکث در فضا	۵	۲
اجتماع پذیری	احساس امنیت نسبت به حضور یا مزاحمت گروه‌های نامطلوب	۱	۴
	وجود سایر کاربران در فضا (شلوغی مطلوب فضا)	۱۴	۱۳
	احتمال بالای شکل‌گیری روابط اجتماعی	۱۱	۱۰
فعالیت و کاربرد	حضور گروه‌های سنی و جنسی مختلف در فضا	۱۲	۹
	وجود فضاها و المان‌های مناسب به منظور ایجاد فضاهای جمعی	۱۳	۷
	وجود فعالیت‌های خاص یا منحصر به فرد	۷	۱۱
دسترسی و ارتباط	وجود فعالیت‌های متنوع و مختلف در فضای عمومی	۴	۵
	دعوت‌کنندگی فضا به بازی، تفریح، فعالیت و کشف	۹	۱۴
	دسترسی پذیر بودن سینماها، تئاترها، کافه‌ها، رستوران‌ها و مکان‌های ملاقات عمومی	۱۱	۱۴
دسترسی و ارتباط	وجود حس تعلق به فضا	۶	۳
	دسترسی آسان یا نزدیکی مسافتی به فضای عمومی	۸	۱۲
	امکان استفاده از فضا با هزینه کم	۱۰	۸
	قابل رؤیت بودن فضا	۱۵	۱۵

ماخذ: پرسشنامه

جدول ۷- اولویت شاخص‌های انتخاب شده از نظر کاربران در پرسشنامه

ردیف	تهران	آنکارا
۱	خاطره‌انگیز بودن فضا	خاطره‌انگیز بودن فضا
۲	احساس امنیت نسبت به حضور یا مزاحمت گروه‌های نامطلوب	وجود مناظر طبیعی و مصنوع جذاب در فضا
۳	وجود مناظر طبیعی و مصنوع جذاب در فضا	احساس امنیت نسبت به حضور یا مزاحمت گروه‌های نامطلوب
۴	وجود حس تعلق به فضا	وجود حس تعلق به فضا
۵	وجود فعالیت‌های متنوع و مختلف در فضای عمومی	وجود فعالیت‌های متنوع و مختلف در فضای عمومی
۶	وجود مکان‌های مناسب و متنوع برای نشستن و مکث در فضا	وجود مکان‌های مناسب و متنوع برای نشستن و مکث در فضا

ماخذ: پرسشنامه

جدول ۸- مهمترین عوامل بازدارنده حضور در فضای عمومی (پارک و خیابان) از نظر کاربران در پرسشنامه

ردیف	تهران		آنکارا	
	خیابان	پارک	خیابان	پارک
۱	ازدحام جمعیت	عدم وجود امنیت	ترافیک سنگین	ناامنی در شب
۲	عدم وجود امنیت	عدم وجود فضاهای مناسب استراحت	ازدحام جمعیت	طراحی بد پارک و فعالیت‌های غیر متنوع
۳	ترافیک سنگین	عدم وجود فضاهای متنوع	ناامن بودن خیابان	عدم وجود فضاهای مناسب برای نشستن و استراحت
۴	مسافت طولانی	شلوغی بیش از حد	آلودگی و کیفیت بد محیط	مشکلات مربوط به دسترسی و حمل و نقل
۵	آلودگی هوا	عدم وجود مناظر طبیعی مطلوب	تداخل سازماندهی نشده پیاده و سواره	خشونت قابل مشاهده

ماخذ: پرسشنامه

کیفیت خیابان ولیعصر تهران و خیابان تونالی هیلمی آنکارا بر اساس نظر کارشناسی و به پشتوانه مبانی نظری چک لیست ارائه شده و مصاحبه‌های تخصصی خوب ارزیابی شد که این حاکی از تطابق رفتار با ذهنیت کاربران می‌باشد. یعنی فضاهای انتخاب شده توسط کاربران با ویژگی‌های ذهنی فضای عمومی موفق کاملاً همپوشانی دارند.

۵.۲. مقایسه میزان تطابق فضای موفق انتخاب شده توسط کاربران با شاخص‌های منتخب در پرسشنامه

در این بخش پس از تحلیل داده‌های پرسشنامه و استخراج معیارهای ذهنی کاربران در مورد فضای عمومی موفق، به منظور تطابق آن با ویژگی‌های عینی فضاها، از چک لیست تهیه شده با متد مؤسسه^۱ PPS و مشاهده کارشناسی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۹ آورده شده است.

جدول ۹- مقایسه میزان تطابق فضای موفق انتخاب شده توسط کاربران با شاخص‌های منتخب در پرسشنامه بر اساس مشاهده کارشناسی توأم با مشارکت

بعد	شاخص منتخب کاربران	تهران (خیابان ولیعصر)			آنکارا (خیابان تونالی)		
		بد	متوسط	خوب	بد	متوسط	خوب
آسایش و تصویر پذیری	خاطره‌انگیز بودن فضا						
	وجود مناظر طبیعی و مصنوع جذاب در فضا						
	وجود مکان‌های مناسب و متنوع برای نشستن و مکث در فضا						
اجتماع پذیری	احساس امنیت نسبت به حضور یا مزاحمت گروه‌های نامطلوب						
	وجود سایر کاربران در فضا (شلوغی مطلوب فضا)						
	احتمال بالای شکل‌گیری روابط اجتماعی						
	حضور گروه‌های سنی و جنسی مختلف در فضا						
فعالیت و کاربرد	وجود فضاها و امان‌های مناسب به منظور ایجاد فضاهای جمعی						
	وجود فعالیت‌های خاص یا منحصر به فرد						
	وجود فعالیت‌های متنوع و مختلف در فضای عمومی						
دسترسی و ارتباط	دعوت‌کنندگی فضا به بازی، تفریح، فعالیت و کشف						
	دسترسی پذیر بودن سینماها، تئاترها، کافه‌ها، رستوران‌ها و مکان‌های ملاقات عمومی						
	وجود حس تعلق به فضا						
مجموع	دسترسی آسان یا نزدیکی مسافتی به فضای عمومی						
	امکان استفاده از فضا با هزینه کم						
	قابل رؤیت بودن فضا						

۱ براساس مدل "PLACEGAME" مؤسسه "PPS" و با استفاده از یافته‌های منتج از مبانی نظری، این چک لیست در چهار بعد و ۱۶ معیار به منظور ارزیابی میزان موفقیت فضاهای عمومی پارک و خیابان تدوین شد. برای اطلاعات بیشتر رجوع شود به: www.PPS.org

۵.۳. بررسی جایگاه طراحی و برنامه‌ریزی فضای عمومی (پارک و خیابان) در نظام مدیریت شهری

در این بخش به منظور تأکید بر نقش بالقوه نظام برنامه‌ریزی در ارتقای موفقیت فضای عمومی جایگاه طراحی و برنامه‌ریزی فضای عمومی در شهرداری تهران و آنکارا به عنوان مهمترین نهاد مدیریت شهری بررسی شده است.

۵.۳.۱. آنکارا

شهر آنکارا دارای یک شهرداری مرکزی است به نام شهرداری متروپل آنکارا که مسئولیت تصمیم‌گیری برای پارک‌های بزرگ شهری و خیابان‌های اصلی برعهده آن می‌باشد. مسئولیت تصمیم‌گیری برای پارک‌ها و خیابان‌های منطقه‌ای برعهده شهرداری مناطق بوده و طراحی پارک‌ها بیشتر بر اساس نیاز و تقاضای محیطی صورت می‌گیرد. یعنی اگر پارک در نزدیکی مدرسه واقع شد، اولویت با وسایل بازی و فضای سبز برای کودکان بوده و اگر در نزدیکی آن مجتمع تجاری باشد، اولویت با تسهیلات تفریحی خواهد بود. شرح خدمات خاصی برای طراحی پارک یا خیابان وجود ندارد و بسته به شرایط در مورد نحوه طراحی تصمیم‌گیری می‌گردد. محول نمودن کلیه مراحل طراحی، ساخت و بهره‌برداری پارک‌های بزرگ به شرکت‌های خصوصی و گاه بین‌المللی از جمله اتفاقات جدید در نظام برنامه‌ریزی این شهر است که با وجود افزایش کیفیت محیط، خطر خصوصی شدن فضاهای عمومی شهری را در پی دارد (مصاحبه با سمرا انرو آیشه گدیک، ۱۳۹۲/۱۰/۱۵).

۵.۳.۲. تهران

احداث پارک‌ها و فضای سبز در سه قالب کلی در شهر تهران صورت می‌گیرد:

- ۱- پارک در مقیاس محله‌ای و فضای سبز حاشیه خیابان‌ها،
 - ۲- پارک در مقیاس منطقه‌ای و فضای سبز کناره‌های بزرگراه‌ها و
 - ۳- پارک‌های فرامنطقه‌ای و فضای سبز حاشیه‌ای کمربند سبز تهران.
- عملیات کلی در پارک‌های شهری در مقیاس محله‌ای و فضای سبز حاشیه خیابان‌ها اساساً با محوریت شهردار ناحیه و با نظارت عالی شهردار منطقه صورت گرفته و سازمان پارک‌ها صرفاً به صورت عام نقش کنترلی بر حفظ آن دارد.

در پارک‌های در مقیاس منطقه‌ای و فضای سبز کناره‌های بزرگراه‌ها، محوریت اصلی با معاونت خدمات شهری، معاونت فنی و عمرانی یا معاونت اجتماعی مناطق بوده و زیر نظر شهردار منطقه، اقدامات اجرایی صورت می‌گیرد و سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران نقش نظارت عالی را برعهده دارد.

در پارک‌های فرامنطقه‌ای و فضای سبز حاشیه‌ای کمربند سبز تهران با توجه به اینکه گاهی دو یا چند منطقه را شامل می‌گردد و از طرفی اقدامات نیاز به مدیریت کلان‌تری به دلیل وسعت پروژه دارد، موضوع با محوریت معاونت فنی و عمرانی و معاون خدمات شهری شهرداری تهران و با معاونت اجتماعی شهرداری تهران و با نظارت سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران صورت می‌گیرد. شرح خدمات یکپارچه‌ای برای طراحی پارک وجود نداشته و به

جدول ۱۰- مهمترین وظایف مدیریت شهری در ارتباط با فضای عمومی از نظر کاربران در پرسشنامه

ردیف	تهران		آنکارا	
	خیابان	پارک	خیابان	پارک
۱	ایجاد امنیت	ایجاد امنیت	حل معضل ترافیک و طراحی درست گردش ماشین و مردم با رعایت قوانین ترافیکی	پرهیز از یکنواختی و ایجاد فضا برای افزایش تنوع گروه‌های حاضر در پارک
۲	تقویت مسیرهای پیاده روی	ایجاد فضاها و مناظر مطلوب	طراحی خوب و مناسب بودن با توجه به نوع کاربران و پیاده‌روهای مناسب	اهمیت دادن به مقوله امنیت در پارک
۳	کاهش آلودگی‌های محیطی	افزایش فعالیت‌های اجتماعی و تفریحی	ایجاد حس امنیت	ایجاد فضای سبز بیشتر
۴	کاهش ترافیک	افزایش فضاهای مناسب پاتوق و گردهمایی	ایجاد تجهیزات لازم در خیابان به عنوان فضای عمومی و مبلمان شهری	طراحی خوب و مناسب بودن با توجه به نوع کاربران
۵	کاهش نظارت مستقیم دولتی	کاهش آلودگی‌های محیطی	ایجاد جذابیت‌های لازم به منظور حضور بیشتر مردم در خیابان	فراهم بودن دسترسی آسان تریه پارک‌ها

ماخذ: پرسشنامه

در ادامه اهداف و وظایف مهمترین سازمان‌های مربوط به شهرداری دو شهر در ارتباط با فضای عمومی بررسی شده است.

جدول ۱۱- مقایسه تطبیقی نهادهای مرتبط با فضای عمومی پارک و خیابان در شهرداری تهران و آنکارا

شهرداری تهران		شهرداری آنکارا	
معاونت خدمات شهری	سازمان زیباسازی شهر تهران	معاونت دبیر کل ۱	اداره حفاظت و کنترل محیط زیست
	سازمان پارک‌ها و فضای سبز	معاونت دبیر کل ۳	اداره زیباسازی شهری

۱ معاونت فنی و عمرانی، معاونت امور اجتماعی و فرهنگی، معاونت شهرسازی و معماری و معاونت حمل‌ونقل با توجه به مقیاس پارک و خیابان در برنامه‌ریزی، طراحی و ساخت، نقش فعالی در شهر تهران ایفا می‌نماید.

وجوه مشترک هر دو شهرداری است. تهیه طرح در مقیاس شهری بر عهده شهرداری متروپول آنکارا می باشد و براساس طرح کلی تهیه شده شهرداری مناطق وظیفه دارند طرح های منطقه ای تهیه نمایند. حال آنکه در ایران هنوز تهیه طرح جامع شهری بر عهده وزارت مسکن و شهرسازی است.

صورت موضعی تصمیم گیری می شود. ساماندهی خیابان نیز بسته به مقیاس و میزان اهمیت بر عهده شهرداری نواحی و مناطق می باشد. ساماندهی کف با معاونت خدمات شهری و ساماندهی جداره بر عهده سازمان زیباسازی است. وجود برنامه ریزی کوتاه مدت یک ساله و میان مدت پنج ساله از

جدول ۱۲- مقایسه تطبیقی اهداف و وظایف سازمان زیباسازی در ارتباط با فضای عمومی پارک و خیابان در تهران و آنکارا

سازمان زیباسازی	تهران	آنکارا
اهداف مرتبط با برنامه ریزی و طراحی فضای عمومی پارک و خیابان	<ul style="list-style-type: none"> • فراهم ساختن بسترهای لازم برای ایجاد منظر شهری زیبا و با هویت ایرانی-اسلامی • مطالعه، بررسی و تهیه طرح پیرامون نماهای ساختمان های شهر با توجه به مقررات و فرهنگ اسلامی و سنتی • طراحی ساخت تابلوها و علائم هدایتی، جهت نما، پلاک منازل، معابر، بزرگراه ها و همچنین طراحی ساخت سرپناه ایستگاه های اتوبوس. • طراحی آب نماها و حجم های نمادین و پائل های تبلیغاتی، پیاده روها و کلیه کیوسک های منصوبه در شهر اعم از تلفن، پست، گلدان، ظروف زباله و سایر نیازهای شهری. • طراحی ساخت وسایل بازی کودکان در پارک ها و شهرک های بازی. • تدوین استانداردهای مربوط به تابلوهای سر در اماکن عمومی و تجاری. • طراحی مبلمان شهری اماکن. 	<ul style="list-style-type: none"> • زیباسازی شهر از طریق مطالعات زیربنایی در سلامت، زیبایی و بهداشت. • انجام مطالعات به منظور کسب زیبایی بصری مناسب یک شهر بزرگ جهانی • انجام مطالعات دانشگاهی با رویکرد تیمی و تبدیل به واحدی که بیشترین ارتباط را با مردم آنکارا دارد. • توجه احترام به افراد، وفاداری به تاریخ، مراقبت ماهرانه از طبیعت، حساسیت و تعهد، روحیه تیمی و هماهنگی، نوگرایی، زیبایی شهری، بهداشت در قالب ارزش های سازمانی.
وظایف و اختیارات مرتبط با برنامه ریزی و طراحی فضای عمومی پارک و خیابان	<ul style="list-style-type: none"> • نظارت عالی بر طراحی و اجرای پروژه های زیباسازی در سطح شهر. • بررسی و تأیید تمامی طرح های نقاشی دیواری، آثار حجمی و تبلیغات فرهنگی. • مدیریت و نظارت بر نصب هرگونه ابزار تبلیغاتی در سطح شهر. • نظارت بر اجرای رنگ آمیزی دیواره ها و پشت تابلوهای تبلیغاتی. • مدیریت و نظارت بر اجرای طرح های مرتبط با فضای سبز عمودی در نماهای شهری. 	<ul style="list-style-type: none"> • رها شدن از شراستگی های بصری در شهر و انجام عملیات مرمت و نگهداری و پایه گذاری نظام زیبایی بصری در شهر از طریق همکاری با شرکت های مرتبط و مؤسسات در چارچوب قانون و مقررات. • انجام عملیات نظافت و نگهداری و تعمیر راه های اصلی شریانی و خیابان ها و بلوارها و میادین و یادمان ها و ساختمان های تاریخی که در حیطه وظایف و مسئولیت های شهرداری کلانشهر آنکارا قرار دارد و هماهنگی با نهادهای مسئول مربوط برای خدمات مربوط به انتقال نخاله ها و زباله های ناشی از این خدمات. • انجام مطالعات مربوط به ایجاد ساختار زیبایی بصری شهر • هماهنگی نظافت و تعمیر و نگهداری فضای سبز پارک ها- زمین بازی- تفرج گاه ها- فعالیت های اجتماعی- زمین های ورزشی که در طرح های ناحیه ای جدا شده اند.
نتیجه گیری	<ul style="list-style-type: none"> • عدم استفاده از واژه فضای عمومی در هر دو سازمان و استفاده از واژه سطح شهر در تهران و واژه شهر، فضای سبز، پارک، خیابان و میادین در آنکارا. • عدم پرداخت به مسئله زیباسازی در تهران به عنوان یک کل یکپارچه و توجه به این امر در آنکارا. • توجه به لزوم انجام مطالعات دانشگاهی برای همراه سازی حرفه و رشته در امر زیباسازی در آنکارا. 	

ماخذ:

Tehran Municipality (2014), Guideline of Tehran Beautification Organization (2,4,5).

<http://www.zibasazi.ir/fa/about/goles.html>

<http://www.ankara.bel.tr/en/institutional/organization-chart/secretary-general/deputy-secretary-general-3>

جدول ۱۳. مقایسه تطبیقی اهداف و وظایف سازمان زیباسازی در ارتباط با فضای عمومی پارک و خیابان در تهران و آنکارا

آنکارا	تهران	سازمان پارک‌ها و فضای سبز سازمان حفاظت و کنترل محیط زیست
<ul style="list-style-type: none"> • توجه به تعیین کنندگی عامل محیط زیست در فعالیت‌های شهروندان در فضاهای زندگی • اطمینان از عدالت و برابری در فراهم نمودن خدمات و تأمین رضایت شهروندان و اجازه دادن به آنها برای استفاده از خدمات و مشارکت در اجرا و سرمایه‌گذاری برای نسل‌های بعدی • تأمین حداکثری نیاز به فضای سبز و منظر شهری و فراهم نمودن يك محیط قابل زندگی کردن برای شهروندان 	<ul style="list-style-type: none"> • تبدیل تهران به شهری سرسبز و زیبا، شاداب و سرزنده با فضاهای عمومی متنوع و گسترده • توسعه فضای یکپارچه و متوازن فضای سبز شهری و پیراشهری • وارد نمودن رویکرد محیط زیستی در برنامه‌ریزی‌ها و مدیریت کلانشهر • ارتقای کیفیت محیط زیست و توان اکولوژیکی شهر تهران 	<p>اهداف مرتبط با برنامه‌ریزی و طراحی فضای عمومی پارک و خیابان</p>
<ul style="list-style-type: none"> • اطمینان از نگهداری و مراقبت از فضای سبز تخصیص یافته در گذشته و آماده کردن برنامه‌های بازنگری و اجرای آن در صورت نیاز • انجام مطالعات به منظور تعیین کردن نحوه استفاده و هماهنگی در استفاده از فضای باز و فضای سبز و فضاهای تفریحی فعال و غیر فعال در بافت شهر • به کارگیری عوامل برون سازمان برای ساخت، نگهداری و مرمت فضاهای سبز موجود، نواحی تاریخی و مونومان‌ها و نیز هماهنگی برای اجرای پروژه‌های با مقیاس کلان ساخت‌وساز و نگهداری و مرمت با سازمان‌های مسئول مرتبط • به کارگیری عوامل برون سازمان برای طراحی و اجرای فضای سبز (پارک‌ها-باغ‌های کودکان- فضاهای ورزشی- پیاده‌روها و یادبودها و فضای پیک نیک) که در برنامه سالانه و پنج ساله پیش بینی شده‌اند و پس از تأیید جزو برنامه اجرایی گردیده‌اند با توجه به اصول منظرسازی • تنظیم و هماهنگی چیدمان فضاهای تاریخی و سبز در طرح توسعه شهرداری برای بافت شهر و تعیین فضاهای حفاظت شده طبیعی و نگهداری و تعمیر این فضاها و فضاهایی که باید در برنامه پنج ساله جنگل کاری شوند 	<ul style="list-style-type: none"> • احداث، مدیریت و بهره‌برداری از پارک‌ها در مقیاس‌های مختلف محله‌ای، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای با رویکرد ویژه به طراحی و ایجاد پارک‌های موضوعی • توسعه فضای سبز شهر با در نظر گرفتن مقیاس عملکرد شهری، منطقه‌ای، ناحیه‌ای و محلی به منظور بهبود و ارتقای کیفیت محیط زیست شهری با توزیع متناسب در شهر • بازپیرایی، ترمیم، تجهیز و نگهداری بهینه و افزایش بهره‌وری فضاهای سبز شهری و پیراشهری با رعایت ملاحظات محیط زیستی • تهیه برنامه اجرایی برای تحقق مشارکت بخش خصوصی در افزایش کیفیت زیست محیطی و مدیریت پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران • فراهم سازی زیرساخت‌های مناسب و مشوق‌های موثر به منظور ترغیب شهروندان به ایجاد بام سبز و فضای سبز عمودی (دیوار سبز) • طراحی، اجرا و نظارت بر پروژه‌های پارک‌ها و فضاهای سبز • بازسازی فضای متروک یا فرسوده بافت شهری و یا فضاهای فرسایش یافته همجوار شهر و استفاده از آنها برای تأمین پارک و فضای سبز و تفریحی مورد نیاز با توجه به قوانین و مقررات مربوط با تصویب موردی شورای سازمان 	<p>وظایف و اختیارات مرتبط با برنامه‌ریزی و طراحی فضای عمومی پارک و خیابان</p>
<ul style="list-style-type: none"> • استفاده از واژه فضای زندگی در آنکارا و فضای عمومی در تهران • توجه ویژه هر دو سازمان به فضای سبز و نگرش به پارک به عنوان زیر مجموعه فضای سبز • توجه ویژه هر دو سازمان به استفاده از عوامل برون سازمانی و استفاده آنکارا از مشاوره‌های بین‌المللی در طراحی پارک 		<p>نتیجه‌گیری</p>

ماخذ:

<http://parks.tehran.ir/Default.aspx?tabid=66>

<http://www.ankara.bel.tr/en/institutional/organization-chart/secretary-general/deputy-secretary-general>

Tehran parks and green space organization, Department of Urban Services, Tehran Municipality, 2013 (five-year strategic plan (2014-2019)).

۶. نتیجه گیری

که امکان نگرش به آن به عنوان یک کل یکپارچه را سلب می نماید. نگرش بخشی به پارک و خیابان در آنکارا نیز مشهود است، حال آنکه پیروی کردن تمام طرح های بالادست شهری از سطح ملی تا محلی از یک دوره زمانی مشخص (۲۰۰۷-۲۰۲۳)، وجود برنامه ای خاص برای توسعه گردشگری و توریسم در سطح ملی که توجه ویژه به فضاهای عمومی شهری دارد، وجود سازمان مشخصی به نام آژانس توسعه شهری که وظیفه کنترل انطباق طرح های تهیه شده را بر عهده دارد، تأکید ملی بر جهانی شدن شهر آنکارا و تلاش برای پیوستن به اروپا و محول نمودن طراحی، ساخت و نظارت برخی از فضاهای عمومی به شرکت های مطرح بین المللی را می توان از جمله نکات مثبت ارتقای کیفیت فضاهای عمومی شهر آنکارا دانست.

References:

- Carmona. Matthew, Heath. Tim, Oc. Taner, Tiesdell. Steve (2003), Public Places, Urban Spaces, Architectural Press, Oxford.
- Carmona. Matthew, Heath. Tim, Oc. Taner, Tiesdell. Steve (2009), Public Places, Urban Spaces, (trans. Fariba Gharayi, Mahshid Shokouhi, Zahra Ahari, Esmaeil Salehi), Art University of Tehran Press. Tehran. [in Persian]
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G., Stone, A.M. (1992), Public Space, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gehl, J. (2007), «Public Spaces for Changing Public Life», Topo, 61, 16-22.
- Gehl, J. (1989), «A changing street life in a changing society», Places, 6 (1), 8-17.
- Gehl, J. (2008), Life between building: using the public space, (trans. Shima Shasti), Jahad Daneshgahi Press, Tehran. [in Persian]
- Jacobs, Jane (2007), Death and Life of Great American Cities, (trans. Hamidreza Parsi, Arezoo Aflatooni), University of Tehran Press. Tehran. [in Persian]
- Kaplan, Rachel, Kaplan, Stephen & Ryan (1989), With People in Min: Design and Management of Everyday Nature, Islan press, Washington DC.
- Low, SETHA, Taplin, Dana, Scheld, Suzzane (2011), Rethinking urban parks: public space and cultural diversity, (Trans. Varaz moradi masihi, Nazila Rashidpour, Ali Zoghi), Pardazesh Press, Tehran. [in Persian]
- Madanipour, Ali (2008), Design of Urban Space: An inquiry into a socio-spatial process, (trans. Ali Mortezaei), Pardazesh Press, Tehran. [in Persian]

با توجه به نتایج پرسشنامه، احساس امنیت نسبت به حضور یا مزاحمت گروه های نامطلوب، وجود مناظر طبیعی و مصنوع جذاب در فضا، خاطره انگیز بودن فضا، وجود فعالیت های مختلف و متنوع در فضای عمومی، وجود مکان های مناسب برای نشستن و مکث در فضا و وجود حس تعلق نسبت به فضا به ترتیب مهمترین عوامل مؤثر برای ترغیب حضور افراد در فضای عمومی در شهر تهران و آنکارا می باشد که مشابه بودن نتایج مهر تأییدی است بر یافته های اوبیت، گل و ماتيو سيلک که با وجود تفاوت های نژادی، فرهنگی و... رفتار مردم در شهرهای بزرگ را بسیار شبیه به هم می دانند، حال آنکه این همانندی ممکن است در شهرهای کوچک یک کشور بسیار مشهود نباشد. مشابه بودن نظرات کاربران در اولویت بندی شاخص های مطروحه نیز بسیار تأمل برانگیز بوده و خاطره انگیزی فضا برای هر دو گروه را در اولویت نخست قرار داد که این امر در فضای عمومی منتخب هر دو گروه در تهران (خیابان ولیعصر)، آنکارا (خیابان تونالی هیلمی) کاملاً مشهود است. از مطابقت ذهنیت کاربران از ویژگی های فضای موفق با ویژگی های عینی فضای عمومی منتخب شان که از طریق ارزیابی کارشناسی بر اساس شاخص های ارائه شده ثابت گردید، می توان نتیجه گرفت همانگونه که کارمونا نیز می گوید، بهترین راه حل برای خلق فضاهای عمومی موفق، درک اولویت های فکری و رفتاری مردم بوده و هماهنگی ویژگی های فضا با خواسته مردم است که می تواند توجیه گر میزان موفقیت باشد. فضاهای عمومی موفق باید آنچه را که مردم به آن علاقه دارند، در درون و اطراف خود گرد آورند نه آنچه توسط طراحان و برنامه ریزان دیکته می شود. در ارزیابی تأثیر نظام برنامه ریزی بر کیفیت فضاهای عمومی طراحی شده در تهران و آنکارا می توان به موارد عدم توجه به فضای عمومی شهری در کلیت طرح، عدم نگرش یکپارچه به آن، عدم توجه به مسائل اجتماعی در کنار مسائل مربوط به کالبد و قلمداد نمودن پارک در زیرمجموعه فضای سبز به عنوان صرفاً ریه های شهری، عدم توجه به ساماندهی خیابان به صورت فضای عمومی مستقل و مهم، عدم وجود ضوابط و دستورالعمل های یکپارچه بالادست اشاره نمود.

مهم نبودن بعد اجتماعی از دید مردم و عدم انتخاب شاخص های وجود سایر کاربران در فضا (شلوغی مطلوب فضا)، احتمال بالای شکل گیری روابط اجتماعی، حضور گروه های سنی و جنسی مختلف در فضا، وجود فضاها و المان های مناسب به منظور ایجاد فضاهای جمعی را می توان ناشی از نگرش نظام برنامه ریزی شهری به فضاهای عمومی دانست. حال آنکه در فضاهایی که به عنوان منتخب معرفی شدند، ازدحام مطلوب جمعیت در گروه های سنی و جنسی کاملاً مشهود می باشد.

متفاوت بودن فرایند طراحی و تصویب و نظارت بر ساخت پارک و ساماندهی خیابان در مقیاس های مختلف محله، ناحیه و منطقه، بخشی بودن انجام اقدامات مختلف در پارک و خیابان به خصوص بعد از احداث از جمله مهمترین مشکلات مربوط به طراحی و ساخت پارک و ساماندهی خیابان در شهر تهران می باشد

۱۷

شماره چهارم

بهار ۱۳۹۴

فصلنامه علمی-پژوهشی

مطالعات شهری

مقایسه تطبیقی عوامل مؤثر بر موفقیت فضاهای عمومی (خیابان و پارک) در ذهن و رفتار شهروندان آنکارا و تهران، با تأکید بر نقش نظام برنامه ریزی فضای عمومی در شهرهای متکثر

- www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15844
- www.ankara.bel.tr/ankara-kent-rehberi

Interview Sources:

- Emeritus Professor Dr. Ayse Gedik, Dept of City and Regional Planning, Faculty of Architecture, Middle East Technical University, ayse gedik <gediksensei@gmail.com>.
- Semra Ener, Ankara metropolitan municipal employee, semraener@yahoo.com.

- Madanipour, Ali (2008), (trans. Farshad Noorian), Public and Private Spaces of the City, Pardazesh Press, Tehran. [in Persian]
- Madden, Kathleen (2010), How to Turn a Place Around: A Handbook for Creating Successful Public Space, project for public space, Inc., New York.
- Majdei, Hamid, Modiri, Atoosa (2006), «Public era: interindividual and intraindividual space», Abadi journal, NO.51, Summer. [in Persian]
- Montgomery, J. (1998), Making City: «Urbanity, Vitality and Urban Design», Journal of Urban Design, Number3.
- Oldenburg, Ray (1999), The Great Good Place: Cafes, coffee shops, bookstore, bars, hair salons and the other hangouts at the heart of a community, Marlow & Company, New York.
- Palmer, Barbara (2008), «The Place Doctor: Fred Kent», pcma convene, November.
- Pasaogullari, N, and Doratli, N (2004), «Measuring Accessibility and Utilization of Public Space in Famagusta», Cities, Vol. 21, No.3
- Rashidpour, Nazila (2010), Explanation of factors affecting success of public space (Case study: Imam Khomeini street, Tabriz), Master of Art thesis, Department of Urban and Regional planning and design. Faculty of art and architecture, Islamic Azad University Tehran Central Branch. [in Persian]
- Tehran parks and green space organization, Department of Urban Services, Tehran Municipality (2), five-year strategic plan (2014–2019). [in Persian]
- Tehran Municipality (2014), Guideline of Tehran Beautification Organization. [in Persian]
- Whyte, William H. (1980), the Social Life of Small Urban Spaces, Conservation Foundation, Washington DC.

Internet Sources:

- www.zibasazi.ir/fa/about/goles.html
- parks.tehran.ir/Default.aspx?tabid=66
- www.ankara.bel.tr/en/institutional/organization-chart/secretary-general/deputy-secretary-general-3/departament-of-urban-aesthetics/#.Uxh_6xjLZdg
- www.ankara.bel.tr/en/institutional/organization-chart/secretary-general/deputy-secretary-general1/environmental-protection-and-control-ankara-metropolitan-municipality/#.UxiQ6xjLZdg